

чарнобыль

чарнобыль

Віктар Казько

...Узыходзіць, узыходзіць нешта над нашым
старажытным прыпяцка-чарнобыльскім
Палесьsem. Схаваная стагоддзямі сіла
аказвае сябе, змагаецца з насланьнем
чалавека і нябёсай...

Terra incognita. Зона.

Дзьве амаль адноўкава знакавыя падзеі леглі, лічы, на
адно пакаленъне. Толькі знакі гэтыя, як я думаў, быў упэў-
нены – да шасьцідзесятай пераможнай вясны ў вайне з фа-
шызмам, розныя. Вясной жа 2005-га году ўва мне нешта як
надламалася. Трэснула і парвалася неяк нечакана і адразу.
Недарэчна, бязглазда.

Па тэлевізары паказвалі фрагменты съяточнага па-
раду, які меўся неўзабаве адбыцца. Ветэранаў былой вайны
грузілі ў закамуфляваныя пад франтавыя палутаркі, ці, як
мы іх у дзяцінстве называлі, палунды, «ЗІСы» кшталту ва-
еннай пары. Машыны такой падробкі, такога стараннага
камуфляжу і зьнешняга падабенства на сапраўднасць, што
адразу ж мімаволі закрадвалася амаль дзіцячая нязгода і ад-
маўленъне: хлусяць жа, маніць. Зусім жа не такімі
гэтыя працаўтых грузавікі, чорнарабочыя ня толькі вайны,
але і брукаваных вуліцаў нашага маленства. Зусім не такімі
жылі ў неастужанай і за палову стагоддзя памяці ветэранаў,
майго бацькі, франтавога шофера гэтыя рабацягі прорваў і
безданяў, калдобінаў і мінных палёў, на якіх памірала іх
маладосьць. Самі яны разъвіталіся з жыцьцём.

Тым ня менш, напаўсцяптыя, увешаныя металёвай славай ордэнаў ветэраны порсыценька, нават зухавата кідаліся да кузавоў сваіх падманных коней. Але толькі дасягалі, а ўжо ў кузавы іх падсажвалі съвежанькія, у трэцім тысячагоддзі выпечаныя салдацікі, іх унукі. Дзея была кранальная, але разам з гэтым і да немажлівасці скрушлівая і сумная. Нешта перасыцерагальнае дрыжліва трымцела і мігцела ў съяточным і, пэўна, ужо падбадзёраным, як каня бадзёраць перад продажам, франтавымі ста грамамі.

Нарэшце пагрузка закончылася. Ветэраны ўладковаліся па кузавах на съвежа пафарбаваных лавах. Па загадзе нябачнага камандзіра, нібы нават з неба, ад сонца, літайрава застыгла галаў над іх галовамі пераможным ордэнам, мышыны крануліся, рушылі. Ветэраны па інерцыі, як маятнікі ўжо стомленых гадзіннікаў, хіснуліся ўперад, нібы паспрабавалі выхапіцца ў мінулае, але адразу ж вярнуліся ў свой час. І зацята застылі, шэра закамянелі маршчынамі твараў, бляклым бэзам старэчых вачэй, што ўсё ж, здаецца, калі меркаваць па мутнай съязінцы ад сустречнага ветру, ухапілі мінуўшчыны, а мо відушка адчула будучае. А «ЗІСы» і палундры набіралі хуткасці і кацілі, кацілі. Наязджалі на дзяржаўную чырвань крамлёўскіх съценаў, што непадступна, знейкай нават пагардай сачылі за імітацыяй герайчнага мінулага. Грузавікі ўсё яшчэ працягвалі рухацца, калі карцінка ў тэлескрыні раптам рэзка перарвалася і зьнікла. Спрэс адна толькі чорная пляма паглынула экран і схавала ветэранаў.

Я мімавалі съцепануўся, бо падсвядома зразумеў, куды пайшлі закамуфляваныя пад Вялікую Айчынную вайну грузавікі. Куды яны зьевезлі тых, хто быў той вайне не па зубах. Пераможны юбілейны май узяў іх у свае абдымкі і назаўсёды схаваў у квецені садоў, што з году ў год зацьвітаюць такой парою. І хаця гэтая спрадвечная славянская трывзна, у якой бель адзеньняў ня толькі сімвал чысьціні, але і найвялікшага смутку, непазыбежнасці нават і сёння. Будзённы непазыбежнасці ў фееры съята. Ціхуткага зынікнення напасрэдных творцаў гэтага съята. Фонаў растваральнасці ablічча і духу.

Із таго юбілею дзявятае мая для мяне зусім не съяты і чысты пераможны дзень. Занадта ўжо ў ім камуфляжна-культавага, дзяржаўнай, зададзенасці на пагалоўнае і абавязковое съяткаванье. А таму заўшне нікому не патрэбнай мішуры, бразготак, «бубенчыкаў» і прыкрай да шчырасці саладжавай хлусьні. Хлусьні ўмільна-ілжывай, як слова гонару сённяшніх правадыроў-дэмакратаў, калі яны клянуща нястомна клапаціцца аб сваім народзе, ветэранах вайны.

Бачыў я клопат гэты...

Ужо непасрэдна ў пяцідзясяты юбілейны ранак съята Перамогі. Ветэранаў зьбіralі за съяточны стол на цэнтральнай сілібе даволі заможнай гаспадаркі — незаможныя сабе такога не дазволяць, і ветэраны іх — сіраты. Ісьці амаль ад канца вёскі, дзе жыў адзін з ветэранаў, да стала з прысмакамі было калі кіламетру. І трэба ж — Бог іц д'ябал выперлі мяне на вясковую вуліцу акурат тады, калі на асфальт ступіў і мой сусед-ветэрэн. Ён быў наперадзе мяне метраў сто-сто пяцьдзясят. Я палічыў, што гэтага дастаткова, каб дадыбаць яму да павароту і далучыцца да іншых, а мне непрыкметна прасылігнуць да лесу.

Так напачатку, здаецца, ўсё і складалася. Былы вясковы настаўнік беларускай мовы, партызан і франтавік узяў старт даволі жавава: на чатырох жа быў нагах, што конь.

Спорна і строга пацюковаочы двумя кіёчкамі аб асфальт, пасыпваў падцягнуць адну нагу, усьлед прашморгнуць другой, і падтрымаць сябе з бакоў кіёчкамі. Але паступова хада яго рабілася ўсё больш і больш маруднай, і мне ўперад было непраходна, я ня мог у такі дзень парадыніцца з ім, між іншым хітнуць галавой і праста так разысьціся. Ён быў хаця і амаль непрабіўна глухі, але вельмі гаваркі, прыні-

жаны і прыгавораны, пэўна, да маўчаньня сваім ж хатнім. І я баяўся лішні раз нагадаць яму пра гэта, абраціць спачуваньнем. На адно толькі познаваньне мяне яго запаленымі напаўзъедзенымі вясковай катарактай вачамі ён мусіў бы затраціць на мениш як паўгадзіны.

Збочыць мне не было куды. Вуліца — праменьская, як адшинураваная дарога ў съветскую будучыню. Прамая, з абодвух бакоў укрытая надзейнымі платамі. Адным словам — нівыкрутка, поўная і безнадзейная. Зыняважлівымі, што я ні зрабі, былі б і мой стан і адчуваньне, і паводзіны мае. І ўва мне усё больш абуджалася і мацнела абурэнье і адчуваньне бездапаможнасці за нягегласць і зыдзек над гэтым ветэрнам, які мо не разумее і сам гэтага зыдзеку, з беларускай настырнасцю цягнуў на старым сваім пінжаку дзяржаўная ўзнагароды на дзяржаўную ж урачыстасць.

Ён ішоў да гэтай урачыстасці разылічана эканомна: ні направа, ні налева не паварочваючы галавы і не азіраючыся. Толькі часта спіняўся, падаючыся ўсім тулавам наперад, налягаючы і спадзеючыся не на свае ногі, а на выстаўленыя перад сабой вішнёвыя, як два струмені крыві, кіёчкі, крыху ўзыняўшы галаву, вокам вымяраючы, колькі яму трэба яшчэ прайсьці. Пражыць, каб агораць гэты съявотчны шлях — пяцьдзясят-сто метраў ці то да магілы, ці то да стала з апошнім мо ў яго жыцці наркомаўскім, коліс наркомаўскім, а сёньня з вялікага клопату і любові да яго ахвяраваным яму з панская руکі і панскага стала ста грамамі.

Стоячы на асфальце перад бязьмежнасцю неба і сонца, пад гукамі, што ўжо спрабаваў гуньдзець аркестр і асьвечаных золатам сонца фанфараў, ён нечакана як ажыў, выструніўся, нібыта перад атакай, апошнім рукапашным боем.

Такім ён і застаўся ў маёй памяці — праз тры дні пасыля афіцыйных урачыстасцяў ён памёр. Па ўсім, да апошняй хвіліны захоўваючы ў сабе салдата, працягваючы ваяваць. Таму што нічога больш узынёлага і съветлага ў яго жыцці не было. Вось толькі вайна гэта надта зацягнулася — больш чым на паўстагоддзе пасыля яе пераможнага заканчэння. І хто ведае, мо на такі ж век яшчэ і наперад, пакуль яго не пахаваюць і ў той зямлі, у якую яго пакладуць на спрахне яго памяць і вялікая крыўда пераможца за тое, што вось так ён вымушаны жыць і вучыцца, сплаціўши Айчыне крывёю за неба і сонца, пад якімі павінна была раскашаваць яго хата пасыля вайны і Перамогі.

Але другая сусьветная, Вялікая Айчынная вайна непрыкметна, здаецца, вырадзілася ў трэцюю — у вайну салдата са сваёй Айчынай. І зусім не па віне салдата. Так зноў пажадалі яго айцы-камандзіры, узбуджаныя імпартэнцыяй сваёй уладнай, кіруючай бяздарнасці і бездапаможнасці. Пакупаўшыся, адмыўшы сябе ў рэках салдацкай крыві, яны нічога той крыві, бойні крывавай ня могуць супроцьпаставіць, апрач імі ж народжаных міфаў. Нічога няздолны даць салдату ні ў будзённым яго шэраговым жыцці, ні ў яго пошуках набыцця ў ім Боскага, падмяніўшы, пазбавіўшы сэнсу яго існаваньне сваёй асабістай величнасцю і правадырской геніяльнасцю. Яны не прыдумалі нічога лепшага, як прызначыць ветэрану, адзіны дзень у годзе для вартага яго подзвігу і існаваньня на зямлі. І нават у той дзень ён абязножана стаіць пасярод вясковай вуліцы, убогіх хат, якія пазачасна згодны пайсьці ўжо на той съвет і таму саромеюцца самі сябе, блякльых зорачак на вуглах; таго, што неспадзявана затрымаліся тут, як і сам ветэран, прыніжаны і абражаны, так і ня зьведаўшы міру і дабрабыту на гэтым съвеце.

Адзіны дзень году абортваюць бліскучымі фанцікамі дзяржаўных сцягаў і гербаў, лічы, сапраўдны алмазны россып салюту, зводзячы інваліднае, інфарктна-інсультнае войска ў міфічны съвет, што ствараюць і культивуюць яны ж, уладары, сярод свайго ж народу. Таму што баяцца дзённага съятла і яснасці, таму што і генералы трывяняцца наяве, съняць крывавых хлопчыкаў. Хлопчыкаў, якіх яны прыгаварылі да пагібелі. Баяцца іх ненароджаных дзяцей і ўнукаў, а раптам ды яны падымуцца, паўстануць з таго съвету. Куды тады падзецца генералам,

палкаводцам, правадырам і павадырам. Таму яны і твораць істэрыю съяточнасці, маючы на ўвазе пры гэтym толькі сябе. Прыкідваючы да сваіх плячэй пагоны генералісімуса, пазіраючы на ўсё толькі праз проразь прыщэлаў.

Ці не таму, ці не пратэстна курчыцца і ўціскаеца пад гэтymі позіркамі съвет і апошнім часам даволі прыкметна рудзее, карычневее. Съвет абвалаквае амалоджаны, съвежа брытагаловы фашизм. Рудзеюць, баючыся ў гэтym прызнацца на ват сабе і тыя са сталых людзей, што зьнешнe, здаецца, безумоўна адмаўляюць карычневай чуме. А з генералаў большасць такіх, што карычневымі і нарадзіліся. Такая іх знакавая сутнасць – сутнасць якой бы там ні было вайны. І, галоўнае, з чаго яна складаеца, заўсёды былі і будуть — кроў, хлусьня, міф.

Менавіта на такім падмурку ўзышла і вырасла і наступная знакавая падзея адыходзячага дваццатага стагоддзя. Увабраўся ў сілу і ўвайшоў у кожную нашу хату зусім не каляндай казкай, чырвонашчокі і радасна абнадзейваючы будучае чалавецтва міф дваццатага стагоддзя — мірны атам. І як пры ўсёй рознасці, праціглай, здавалася б, знакавасці паядналіся ў нашым жыцці гэтыя дзінве падзеі: пераможная вайна і чарнобыльская катастрофа, якімі адзінмі і арганічнымі былі яны ў плыні няшчасцяў, бедаў і пакутаў, што спасыцглі ня толькі нас, але ўвесь съвет, планету нашую.

Я дакладна не магу прыгадаць зараз, колькі загінула людзей на палях другой сусветнай вайны. Дакладная ж колькасць былых савецкіх грамадзянаў, што пайшлі ў terra incognita — і сёння terra incognita . Нібыта іх і не было, нібыта яны ніколі не выходзілі з касой на сенажаць, не стаялі за плугам на сваіх палетках. Афіцыйна лічыцца — загінула 28 мільёнаў чалавек. Неафіцыйна, па падліках і неаднаразовому съведчанью былога члена Палітбюро А.М. Якаўлева — сорак мільёнаў. Амаль столькі, колькі жыве на Украіне. Па першапачатковых звестках і таксама неафіцыйных дадзеных, чарнобыльская катастрофа тычылася непасрэдна сямідзесяці мільёнаў чалавек. Але пазней гэтая жахлівая лічба значна павялічылася: чарнобыльскі выкід накрыў тэрыторыю, дзе пражывае больш паловы населеніцтва былога СССР. Яго наступствы адчулюцца ў Францыі, Германіі, Вялікабрытаніі, Швецыі, Польшчы, Балгарыі, Аўстрый, Грэцыі.

Вакол Чарнобылю столькі ж, як і вакол вайны, дзяржаўнай хлусьні, лапши. І такі ж напрацаваны за гады сацыялізму стэрэятып мысленія, паводзінаў і дзеянняў. А праўдзівей, бязьдзесянья.

Як той ветэрлан, што нядужна застыў пасярод вясковай вуліцы, абапіраючыся на вішнёвую кіёчкі сваёй памяці, я прыгадваю бездапаможныя, малітоўна сълёзныя вочы кароў, якіх ратавалі ад мірнага атаму. Эвакуіравалі ў першыя ж дні пасля катастрофы з чарнобыльскай зоны. Іх жывёльнае нутраное мыканье гучала ці не на ўсё Палесьсе. Я чуў яго на станцыях Рэчыца і Калінкавічы, жахаўся, яшчэ ня ведаючы, што гэта я, чалавек, пакінуты на волю лёсу, павінен так вантрабна галасіць. Улада выраклася гэтага чалавека, аддала яго съмерці, ратуючы наперад усяго жывёлу. Чалавек быў таньней і больш непатрэбны, чымсьці жывёла. І каровы аплаквалі гэтага чалавека і, як сёння думаю, і саму гэтu быдлячую ўладу, таму што ўладарыць ёй заставалася крыху больш за пяць гадоў.

Гэтаксама ж вантрабна раўлі каровы, съведчыць жыхары былога Царычыну, а потым Сталінграду, а яшчэ потым — Валгаграду — якая пакручастая дарога гісторы, і да чаго ж крывавая вехі яе. Справа была ў Сталінградзе. Фашысты падышлі да яго съценаў, горад быў ужо амаль згодны здацца. Населеніцтва было прыгаворанае да голаду, холаду і няславы людзей другога гатунку — плену і акупацыі, кінугтае як съмецьце і непатрэбства. Улада была занятая жывёлай, і жывёла ішла па ўскрайніх вуліцах Сталінграду такой няспыннай плынню і так шчыльна, што не вытрымлівалі і рушыліся тэлеграфныя і тэлефонныя слупы, рвучы сувязь з усім свабодным і цывілізаваным съветам.

І гэтая адсутнасць цывілізаванасці, парушанасць зваротнай сувязі ўлады і

народу найлепш за ўсё і прадэманстраўаў съвету Чарнобыль. Гэта зьявілася і адной з прычынаў развалу адзінага і магутнага Саюзу, развалу імперыі, што на самым пачатку і да скону была *terra incognita* для народу, а часам і для самой улады. *Terra incognita*, адна шостая частка сушы планеты, што падобна Атлантыдзе, патанула ў міфах, якія ствараюцца без канца і меры і больш дылэтантамі і невукамі.

Чарнобыль дапамог разъвітацца з большасцю савецкіх стваральных міфаў, як між іншым дапамагла зрабіць тое ж самае і Вялікая Айчынная вайна, у якой далёка ня ўсе ішлі ў бой за Радзіму і Сталіна. Мой бацька казаў мне, што ён ваяваў за тое, каб не было калгасаў.

Чарнобыль адкрыў спавітыя таямніцай сапраўдныя твары улады, што на самой справе прыналежала ўжо іншаму съвету. Агаліў, пазбавіў съяточных адзеньняў мірнага атamu. Зусім ня мірны, пульхны і лагодны, яго выскal хіжа прабліснуў яшчэ на самым пачатку пяцідзесятых гадоў. І зноў жа гэта было ў непарыўнай звязцы з ваеннымі і вайной, генераламі, якія праглі бачыць съвет толькі ў галіфе і з дзяржаўнай кукардай замест мозгу.

Як распавеў мне адзін са старшыняў спажыўсаюзу на Гомельшчыне, дасьледуючы дакументы завозу хлеба ў вёскі раёну ў мінулым, ён нечакана выявіў адсутнасць на сёньня некаторых населеных пунктаў. Амаль па Дастаеўскаму: Савецкая улада вазіла-вазіла туды хлеб, а неяк цудоўным ранкам узяла ды і не павезла. Бо не было куды везы, палешукі, па-ўсім, так наеліся, што адразу ж і назаўсёды зынклі. З геаграфіі раёну былі выкрайсценыя назвы іх вёсак. Зынкла неабходнасць везы туды... хлеб.

Усё адбылося як у старым чарнобыльскім анекдоце пра мужыкоў, што выпраўліся на рыбалку на Прыпяць. На пад'ездах да ракі пачалі пытаць дарогу. Іх скіравалі такія ж, як і яны, рыбачкі — ужо з уловам і за чаркай. Паказалі дарогу, але папярэдзілі: «Ня едзыце вы туды, у іх там гэтай начы нешта ё.....» Вось так нешта грымнула і напрыканцы пяцідзесятых гадоў на Палесьсі. І вёскам, што месціліся ў тым раёне, хлеб ужо быў без патрэбы.

Пра падзеі таго часу недзе блукае сёньня сакрэтная ці напаўсакрэтная брашурка. Я ўжо выйшаў на яе сълед — чытаць ту ю брашурку, ведаць праўду дазвалялася толькі на ўзороўні сакратара абкому партыі — выйшаў, але астыў. Не патрэбны мне і не цікавы дзяржаўныя сакрэты. Няхай усьцешваюцца імі дзяржаўныя людзі, што як на седалах сядзяць на іх і гадзяць.

Тайны і сакрэты дзяржаўнага кшталту, што прыгадыняюцца сёньня, таксама да краёчку поўнай хлусьні. Тайліся ж і хлусілі ня толькі іншым, але і самім сабе, часу. Пра адну з такіх надзвычай сакрэтных праўдаў прагаварыўся ў сваіх успамінах былы сакратар ЦК КП Беларусі, у час вайны — начальнік штабу партызансага руху П.К.Панамарэнка. Ён дакладаў Сталіну аб выніках рэйкавай вайны ў тыле немцаў. Гаварыў пра кіламетры і кіламетры разбуранага чыгуначнага палатна, аб колькасці цягнікоў і паравозаў, пушчаных пад адхон — сёньня ўжо амаль увесь съвет ведае пра тое, што на Беларусі за гады вайны было зынішчана столькі паравозаў, колькі іх на той час ня мелася ва ўсёй Еўропе.

Якраз тут, з нагоды гэтых паравозаў і рэек хіжа выбліснуў шкельцамі пенснэ з-пад локця Сталіна Лаўрэнцій Берыя:

— А х'то лічыў гэтыя рэйкі і паравозы? — спытаў ён у Панцеляймона Кандратавіча.

Панамарэнка, пэўна, праўдзіва напісаў пра гэта ў сваіх успамінах Але і тут цэнзура вымарала гэтыя радкі з часопісу «Нёман».

Вось таму мне і замінаюць, адварочваюць мяне сучасныя партыйныя летапісы, як і летапісцы. Цяпер куды больш значная, важкая і дакладная не афіцыйная праўда, а на першы погляд, здавалася б, чисты домысел, міф і паданье, пера-пляценыне праўды, фантазіі і фантасмагорыі, што сыходзяць не з высокіх кабінетаў, а непасрэдна з гушчыні народнага жыцця. Хаця, трэба адзначыць, гэтай зброяй, разыліча-

най на прыдуркаў дэзінфармацыяй, даволі паспяхова сёньня карыстаюца афіцыйныя ўлады і падначаленя ім так званыя сакрэтчыкі. Прыстасоўваюца да новых умоваў існаванья, таму што фантасмагорыя сёньня ўвогуле ці не адзіны з галоўных і вызначальных жанраў ня толькі і ня столькі літаратуры, як самога жыцця. Бо голай праўдай, як і вытанчанай наймудрагельнай хлусынёй набягаючы дзень не адчуць, не зразумець і не растлумачыць, як не ахапіць і не зразумець нават самы маленькі вар'яцкі дом ці дурноту адзінага асобнага чалавека, нічога ня кажучы ўжо пра разъяднаныя ці аб'яднаныя краіны.

Да чарнобыльскай трагедыі заставаўся яшчэ роўна тыдзень. А прадчуванье бяды ўжо навісла над Палесьsem. У Жыткавіцкім раёне на Гомельшчыне ёсьць вялікая вёска, мястечка, можна сказаць, — Ленін, што ў свой час было нават райцэнтрам, межаваўшым да 39-га году з панской Польшчай. І як съцвярджаюць старажылы, менавіта пагранічнікі Ленінскага атраду ў суполцы з іншымі сабралі грошы і справілі першы на Беларусі помнік правадыру сусветнага пралетарыяту.

Прыгожа, сімвалічна. Але больш падобна на той жа афіцыйны міф. Мястечка Ленін ніколі ніякіх адносінаў да правадыра ня мела, як мовіцца, *ix* там і блізка не стаяла. А існавала хутчэй за ўсё нейкая невядомая Лена, а мо і яшчэ прасыцей — ляноўта, гультаі, і гультайства там першым атабарылася.

Але справа не ў этымалогіі, хая, хая... Яшчэ за сем дзён да катастрофы на АЭС з ракі Случ, прытоку Прывіці, што працякае міма мястечка Ленін, выйшлі ракі. У нядзельку, надзвычай цёплы і ласкавы вясновы дзень ледзь ня самыя старажытныя жыхары вады пакінулі яе. Кінулі-рынулі свае норы-хаты і сканалі на жоўтым рачным пясочку, на ўгрэтым і даўно ўжо перасохлым беразе мора Герадота. Першыя чарнобыльскія бежанцы.

Ад гэтага можна было б і адмахнушца — плёткі. Але я сам быў съведкам, як у той жа цёплы сьвяты дзень, каля той жа ракі Случ, але ўжо пры самым яе ўпадзеньні ў Прывіць, двое маіх суседзяў, браты-украінцы Саенкі бегалі па беразе з вёдрамі і зьбіралі ракаў, што поўзалі з рачных глыбінёй. Падышоў да іх, падзівіўся на дзіва-дзіўнае. Ракі былі вялікія, рослыя і ўсе блакітныя, што вадзіліся толькі ў Прывіці, у блакітных глінах.

Зыход ракаў адбыўся да Чарнобылю яшчэ, роўна за тыдзень да падзелу беларускага жыцця на чыстае і нічыстае — стварэннія зоны.

А цяпер што тычыцца непасрэдна гэтай зоны. Яна з першых жа дзён хапілася гарэць. Па съведчаньнях лясынікоў, лясы загараліся квадратамі і адразу з чатырох канцоў — вуглоў квадрату. І падпалышчыкаў не было. Прынамсі, ніводнага з іх не ўдалося затрымаць, застукаць на чорнай справе. Падпалъвалася само, гарэлі лясы, выгараджаная захаваным на армейскіх складах з часу вайны калочым дротам зона.

Заканчваючы сумную беларускую ленініяну, думаю неабходным дадаць, што для перасяленцаў-чарнобыльцаў пад Ленінам быў пабудаваны пасёлак. Але толькі бежанцы ўлезылі ў новыя хаты, як высыветлілася, жыць у іх немагчыма, і людзям трэба зноў адтуль высяляцца, ісьці ў белы сьвет, як у капеечку, як некалі тым жа ракам.

А ў самой зоне і на тэрыторыі, што непасрэдна прылягае да яе, разьмежаванай яшчэ задоўга да белавежскай змовы, перад дэмаркацыйнай лініяй для людзей, звяроў і гадаў, блукалі два ласі — лось і яго ласіха. Трагедыю гэтай разъяднанай зямлі, вымушанай жыць па розныя бакі зоны, калочага дроту, паведаў мне лясынік. Я доўга хаваў яе ў сябе, спадзеючыся нешта зрабіць з гэтага самастойнае. Але баюся, што ўжо перанасіў і перахадзіў. Вельмі ж у зьменылівым съвеце і часе мы жывем, што апярэджаюць нашае жыццё час і нават нашы думкі. Мо якраз таму мы сёньня, губляючы ў сябе чалавека і чалавечнасць, сэнтиментальнай слязой на блакіце вока, зьнявеченага часам, пачалі ўпадаць, больш прыкметна спачуваць братам нашым меншым. Зьвярэючы самі — палюблі зьвера вакол нас, а мо адчуулі і палюблі зьвера ў сябе і зьвярнуліся да яго, упалі ніц перад ім, молячы аб узъяд-

наныні так імгненна страchanага, забытага ўчора, аб вяртаныні ў далёкае сваё натуральнае колішняе. Гісторыя з сахатымі мо і ёсьць съведчаныне зъвернутай у нікуды, у незваротнасьць нашага запозыненага маленьня.

Па першым часе існаваньня зоны лось з ласіхай ня вельмі смуткавалі і наракалі на калючи дрот, што разьвёў іх па розных сувярэнных дзяржавах. Неба было адно, трава таксама, а палізацца, прынаровячыся можна было і праз калючку. Але прысыпей час гону. А гэту справу праз калючку ўжо ня зробіш, хаця ўсё было як і тады. Ні колбаў з прабіркамі, ні клонаў і кланіроўшчыкаў з месіянскім выразам твару. Ласіха выкапала сабе каля памежнага слупа шлюбны ложак, на якім яна, стоячы на каленях, магла прыняць лася. Але, хай будзе пракляты той, хто вынайшаў для чалавека і зъвера гэтую калючку, здольную скасаваць нават асьвечанае небам і сонцам шлюбнае таемства, зъвесыці яго да брыдоты і згубы.

Лось з ласіхай не па адным кругу абеглі ўздоўж калючага дроту шматкіламетровую зону. Прарыву і пралому нідзе не было. Толькі каля шматлікіх могілак, у краіне мёртвых, пад самым нізам калючкі меўся невялікі падкопны лаз. Але слухы ён бесыцялесным нябогам, што назаўсёды супакоіліся ва ўлоныні сырой маці зямлі і амаль такім жа супакоеным дзядкам і бабулькам, якія самі ня ведаючы з якой нагоды затрымаліся на белым съвеце. Затрымаліся і ў гадавіну Чарнобылю, што больш прыпадала на Благавест, Пасху і Раданіцу, валюхаліся, паўзылі да любых ім на гэтым яшчэ съвеце нябожчыкаў і сълёзна прасіліся, пыталіся ў іх: а чаму мы так затрымаліся, калі вы ўжо нас прыбярэце. Ласію з ласіхай іх лазы былі непрыдатнымі. І яны вярнуліся да шлюбнага ложку, падрыхтаванага ласіхай.

Ласіха заняла яго. Лось стаў на дыбкі, бежкі, з разгону тыцнуўся перадам ў калючку, але тая спружыніла і адкінула яго назад. І лось паслухмяна рушыў назад. Але, адышоўшы, колькі яму здалося трэба, разъярнуўся і зноў ускінуў гарбаносую галаву да неба, ускапыці, разъдзёр травянную плоць зямлі. Угнуўся і галопам пайшоў на дрот. Абрынуўся на яго зноў усім целам, уціснуўся спрасаваным да жалеза камяком мышчаў.

І так раз, другі, трэці, але дрот, выраблены для падатлівай плоці чалавека, правераны і абкатаны на ёй ужо ў дзьвиюх сусьеветных войнах быў трывалы, прыдатны для забойства, умярцвеньня плоці і зъвера. І тады ўзынялася са свайго шлюбнага ложа ласіха. І яны абодва, мо і адначасова абрушыліся на пазначаную атамам зямлю, паліваючы д'ябалскую яе брыдоту і поскудзь сваёй парнай крывёю і гарачым насыннем маючага быць, але так і не адбыўшагася жыцьця.

Так, ляжачымі адно на адным, страцішымі жывую пругкасць, ужо задубелымі і знайшоў іх лясьнік. Калючку яны ўсё ж праламалі. А на большае не хапіла сілы. І гэтая сямейная зъярыная пара, што загінула ў час вясельля, няскораная зонай, пайшла, вырвалася на волю, хаця і ў нябыт, назаўсёды зъвязалася ў маёй съядомасыці з ветэрнам-франтавіком на вясковай вуліцы, якая вяла да фіесты, да съвята. Іх аднолькава апаліла і зънявчыла вар'яцтва эпохі і чалавека. Вар'яцтва чалавека перадалося зъверу.

Апошнім часам, па съведчаньні съпешыялістаў, рэзка павялічылася шаленства сярод жывёллы. Іншым разам мне здаецца, што гэта зона плодзіць, нараджае непазнаныя яшчэ чалавекам съвет. Пакутуюць шаленствам у асноўным дзікія зъяры. Лес паставляе ашалелых ліс і вайкоў, яны імкнуть да чалавека і перадаюць сваю хваробу хатнім жывёлам, а тяя ўжо дзеляцца з чалавекам.

Неяк, у чарговы раз наведваючы захопленыя радыяцый землі ў Нараўлянскім Надпрыпяцьці, убачыў на дарозе ліску. Я яшчэ зъдзівіўся, якая ж яна аблезлая і худая. Яна даволі доўга бегла наперадзе машыны, нібы заманьвала. Уражаныне, што яна заманьвае, узмацнялася яшчэ і tym, што ліска ўвесь час пакручвала галоўкай, нібы азіралася і запрашала рухацца за ёй. І я вельмі ціха ня менш за паўкіламетра ехаў за ёй. Надумаў ужо выбегчы з машыны і прагнаць з дарогі,

скіраваць у лес — ці мала благіх людзей ходзіць па зоне. Але прыглядзеўся і ўбачыў, што ліска неяк дзіўна прыпадае на пярэдня ногі, завальваецца, віхляе задам. Убачыў на востранькай яе пысе сыліну і пену. Зразумеў — ліса хворая на шаленства. Вымушаны быў спыніцца і выйсьці з машыны. Мяне ванітавала.

Але што гэта ў параўнанні з галоўным падарункам «мірнага атаму» дзесяцям, што ўжо ён паспрыяў ім, то паспрыяў. У 2000-м годзе Генеральны сакратар ААН Кофі Аннан пісаў: «Дакладная колькасць ахвяраў, можа, ніколі ня стане вядомай. Але трыв мільёны дзяцей, якія патрабуюць лячэння, ...даюць нам уяўленыне аб тых, хто можа сур'ёзна захварэць. Багата хто з іх памрэ пазачасна. Няўжо мы дадзім ім жыць і паміраць з думкай, што съвет безуважны да іх бядотнага стану?»

Дадзім. Безуважны. Намі гэта пройдзена ўжо, вядома па сотнях і сотнях тысячаў, мільёнах съмерціў нашых дзяцей. І няма чаму тут зьдзіўляцца. Мая родная сястра паслья съмерці маші запаўзла ад вайны пад печ і замерзла. І съязінка назаўсёды прымерзла да яе ўжо мёртвых шчок. Ці не здаецца ж вам, што нешта падобнае паўтараецца і сёньня. Па словах акадэміка РАН Яблакава, «у паўднёвых, асабліва пацярпелых раёнах Гомельскай вобласці здаровых дзяцей няма ўвогуле. Разумовае іх здароўе — самая вялікая праблема сёньня.»

Паўсяодна на забруджаных тэрыторыях выяўлены імунадэфіцыт чалавека, што атрымала сёньня назуву — чарнобыльскі СНІД. Падобна, парушаны сам генетычны код чалавека. Узрасте колькасць мёртванароджаных дзяцей, дзяцей з сіндромам Дауна, хворых на шызафрэнію. Гэта зонная дэбілізацыя, прыдуркаватасць спасцігае, гоніцца і за чалавекам здаровым, нязонным, перадаецца навакольнаму съвету — фауне, флоры, дае штуршок шматлікім мутацыям і мутантам...

Так, браты нашы меншыя, дзікія звяры і тыя, якіх мы прыручылі, узялі на сябе вар'яцтва чалавека і ня вытрымалі высокай ступені яго ўтрапёнасці. Мне давялося быць у зоне, ужо непасрэдна за калочым дротам у дзень трагічнай і пазачаснай съмерці акадэміка В. А. Легасава. Брагіншчына, чарнобыльская дуброўнае прадзонье было заслане суцэльнім дываном вясновых съціплых пралесак, як перакулены на зямлю чысьцюкткі ў такую пару блакіт нябёс. У марнасці зразумець гэта абрушанае з нябёс блакітнае дабрадзеяства, у журлівым сузіраныні гэтай запозненай літасці прыроды і засыпела мяне паведамленыне аб заўчаснай съмерці абаронца і ратавальніка гэтага кутка найшудоўнай зямлі, пра якую самі праектанты атамнай станцыі нібыта ўсклікнулі: «Што ж вы раней нам гэту спрадвечную красу не паказалі, чорт з ёй, з гэтай атамнай станцыяй, мы б уваткнулі, прывязалі гэтага прыхадня ў зусім іншым месцы!»

Але думаў я на туго хвіліну пра іншое. Узгадвалася, як Легасаў гаварыў, што ў чарнобыльскай зоне яго больш за ўсё ўразлі паводзіны сабак і чалавека. Прывучаныя чалавекам, які здрадзіў, пакінуў у зоне, сабакі, убачыўшы людзей, з усіх ног радасна беглі да іх, адразу ж дараваўшы здраду. Людзі ж упякалі ад сабак, баючыся радыяцый.

Гэтай паўторнай здрады сабака чалавеку ўжо не дараваў. Наведваючыся паслья съмерці Легасава ў зону, даводзілася чуць пра тое, як гэтыя пакінутыя сабакі эвалюцыянавалі ў зьдзічэніні. У апусыцелых і бязылюдных чарнобыльскіх вёсках, у нежыці зонных хатаў знайшлі сабе прыстанішча, логвішча. Зона, пазбаўленая чалавека, была ім роднай. Сабакі вельмі хутка расплодзіліся на самоце, і было іх столькі — ня менш, чымсці вайкоў адразу паслья вайны, калі яны тлусціці на крыві і съмерці і парадніліся з пакінутымі фашыстамі зьдзічэлымі чорнымі нямецкімі аўчаркамі. Зонныя сабакі зьбіліся ў зграі і зграямі выходзілі на паляваныне, не абыходзячы пры гэтым і чалавека.

І падшыванцы з вёсак, набліжаных да зоны, з асаблівай цікавасцю прыглядаліся да зонных сабак, маючы да іх свой інтарэс, вялі на іх сваё паляваныне. У вёсцы пры добрым лесе заўсёды была праблема прыдбаць хачя б крыху пароднага сабаку.

Чарнобыль жа — ці не адзіная заслуга катастрофы, калі так можна сказаць — адрадзіў на Палесьсі, даў волю памнажацца ўсякай дзічыне, зверу і птушцы лясной. Так жыхары маёй роднай вёскі Вільча, што на Случы пад Прывіслю, ужо адвыклі ад клічу жораваў. А пасыль Чарнобылю жалобны іх голас на паплавах над водой і ляшчынай загу чаў зноў. Павялічылася колькасць касуляў, ласёў, кабаноў, і хаця ўсе яны ўжо незваротна і сымартна акляймёны Чарнобылем, прызонныя людзі плявалі на гэтае кляймо. Запал здабывацельства, паляванья, хіжай сквалнасці ня толькі адна з самых адметных і старажытных праяваў чалавека, але і галоўная яго асаблівасць. Яго ненажорнасць куды больш моцная за звярыну.

І вясковыя падлеткі таксама зграямі, як і зонныя сабакі, выходзілі паляваць на апошніх. Зьдзічэлыя чарнобыльскія сабакі пасавалі ім і даставаліся амаль задарма. Кароткі пошуک, і адна зграя сыходзілася з другой. І тут ужо каму што наканавана. Перамагалі звычайна двуногія. Але мне пераказвалі выпадак, калі мацёра зграя сабак да съмеркі загрызла хлопца.

Вось яно, шаленства і вар'яцтва ўбогасці і беднасці нашых дзён пры наяды насыці занадта ж вынаходлівага разуму съядомасці мэтаў.

Ці не з-за гэтага самагубствам скончыў жыццё акадэмік Легасаў, калі трохі агледзеўся, асэнсаваў тое, што сатворана на памежжы трох славянскіх краін, там, дзе яны колісць пачыналіся. Ці ня бачыў, не адчуваў ён за гэтым увогуле канец так званага славянскага братэрства, твар у твар, нос у нос сутыкнуўшыся з народжанымі двадццятим стагоддзем монстрамі і забойцамі, асэнсавашы дарэмнасць, марнасць намаганняў зацугляць яго, спыніць пасыль таго ўжо, калі гэты монстр вырваўся з клеткі.

Калі тыгр ужо скочыў.

Скочыў дваццаць гадоў таму. Але ўсё яшчэ не прызямліўся, усё яшчэ ў паветры, у палёце. Чорнай чарнобыльскай хмарай завіс у некалі блакітным і сонечным небе. І таму мы жывем у паўзмроку, як у магіле, сонечных дзён у нашых душах сёньня ўсё меней і меней. Хаця зредзь часу яны ўсё ж выпадаюць. Але мы патаемна падсъядомасцю няспынна адчуваєм небяспеку і пагрозу і ўсё больш глядзім не на неба, а сабе пад ногі. А вясновых хойніцка-брэгінскіх пралесак на нашым шляху так мала. І мы занепакоеныя туманнасцю ўжо будучага дня, таго, што будзе, калі тыгр дакранеца зямлі, набудзе пад нагамі глебу. Што будзе тады...

Хаця ўжо сёньня, як праговорваюцца сродкі масавай дэзінфармацыі, на Беларусі штомесяц захворвае толькі на рак крыві 100 чалавек. Багата гэта ці мала? Само па сабе пытанье блузънерскае. А Чарнобыльская зона, тое, што там адбываецца, была і застанеца як варожая тэрыторыя ці галоўная дзяржаўная тайна на моцным дзяржаўным замку.

Пад замком, пад стражай знаходзіўся да нядайняга часу і адзін з тых на Беларусі, хто ведае і мог бы сказаць праўду аб атамным здароўі беларускіх душ, дасьледчык упльзу малых дозаў радыяцый на арганізм чалавека рэктар Гомельскага медыцынскага ўніверсітэту, прафесар Ю. Бандажэўскі. Хаця ўвогуле стан нашых душ ні для каго не зьяўляецца таямніцай — як выказаўся адзін з дэпутатаў Расейскай Думы: становішча ў краіне стабільнае, здароўе нацыі хрэновае — невядомыя, схаваныя толькі дэталі. Але і яны час ад часу з жахлівым дакорам усім нам агаяющыца і становяцца вядомымі:

— А па тэлевізоры аб'явілі, што радыяцый ў нас ужо адмененая. Чыстыя мы, чыстыя... — Гэта гучала мінулай вясной на ўсю краіну напярэдадні чарговай гадавіны чарнобыльскай трагедыі. У жанчыны, што мовіла гэтыя слова, тримаючы на руках дачку, у вачах недаўменыне і разгубленасць. У маці яшчэ дзьве дачкі. А малодшая, што на руках, хварэ на лейкемію — белакроўе.

І гледзячы на гэта вясковае сялянскае гора, чуючы імя яго — белакроўе, ня толькі зараз і тут — 1200 ж за адзіны толькі год — міжволі думаеш, што такая, пэўна, ужо

доля беларуса. Лёсам, прозвішчам нарачона яму быць белакроўным. Калі ўкраінца, Кіеўскую Русь хрысьцілі на Дняпры, крапілі съятою вадой, то над беларусам праз тысячу гадоў зьдзейснілі зусім іншы абрац ужо ў нашыя дні. На Прыпяці, прытоку Дняпра, пазначылі яго мірным атамам. Так ён, пазначаны, і круціцца. Між іншым як і да гэтага: ад адной Галгофы да другой, ад аднаго крыжа да другога, ад герайзму да съмерці, ад съмерці да подзвігу, і зноў да съмерці. Але ад яго парой хаваюць і нават тое, што ён памёр. Яго ж уласную съмерць.

«В Беларуси накоплен уникальный опыт по производству продукции в радиационной зоне», — захлынаецца ад шчасця тэлевізар, той самы, што адмяніў радыяцыю, а разам з ёй і ўсе льготы чарнобыльцам, у тым ліку і сумна знакамітая «грабавыя», аздобіўшы гэта чарговай афіцыйнай урачыстасцю. Мінуўшым красавіком, на дзесятнаццатую змрочную гадавіну катастрофы на Гомельшчыне, на Палесьсі, пакутнікам і ахвярам трагедыі на грудзі ускладі вялізны рытуальны камень. Апазіція ў той дзень выйшла на несанкцыянаваны мітынг і на традыцыйны ўжо на Беларусі з такой нагоды хапун: амаль чвэрць мітынгоўшчыкаў была а сразу ж арыштаваная. Гэта ж самае, пэўна, чакае нас і ў дзень дваццацігоддзя Чарнобыльской катастрофы — запасайшчеся сухарамі.

Сухарамі зноў жа таму, што на Беларусі назапашаны ўнікальныи вопыт. І ўжо сёньня відно, што над усёй краінай, як некалі над Іспаніяй, чыстае неба, праўда, зноў жа чырвона-рудаватага адценіння. З усіх крыніцаў, каналаў і іншых сывідравінаў, што знаходзяцца пры выкананьні, задушліва і тухла пацягнула смуродам закансерваванай да пары да часу мярцвячынай апрычніны, тхлом Лубянкі і Валадаркі, духам, што так і не выветрыўся да сёньняшняга дня, трышаць сёмага году. Так што сапраўды ў нас назапашаны велізарнейшыи вопыт і жніва, і малацьбы: як паведамілі напрыканцы ўжо гэтага году тыя ж самыя нашыя каналы і крыніцы, па восені ў нас сабраны добры ўраджай «на прежде непахотных, пораженных радиацией землях».

Праўда, крыху пазней, пэўна, добра адкусіўшы ад таго восеніскага караваю, тыя ж крыніцы прагаварыліся і паведамілі: правяралі на радыяцію малако кароў у Гомельскай вобласці — узоровень амаль паўсядна перавыша норму. Але гэта зусім не значыць, што ў нашым зонным жыцці нешта пераменіцца, на нашым стале, як і на ўрадавым, зьявіцца экалагічна чыстыя прадукты. Прасцей замяніць ці нават зусім адмяніць чалавека, беларуса, таго самага настаўніка, носьбіта роднага слова, каторы ў час ліхалецця, як ні дзіўна, у патрэбны час аказваўся на патрэбным месцы і, падобна Матросаву, затыкаў сваім целам дзяржаўныя дзіркі, заліваў сваёй крывёю ўсе дзяржаўныя пажары. І ацалеў, выжыў, і цяпер блытаецца пад нагамі той жа дзяржавы, таму самім лёсам прызначана яму месца — у зоне.

У атамнай зоне наваяўленага съвету постсавецкага ГУЛАГу, ГУЛАГу на трывалым чарнобыльскім падмурку. У гэтай нашай зоне сёньня сапраўды назапашаны ўнікальныи вопыт па стварэнні, вырошчваныні новага атамнага гома сапіенса. І цывілізаваны съвет ніколькі ня зьдзівіцца, калі ім будзе беларус. Но, як было ўжо абвешчана, ён сёньня ідзе невядома куды, толькі не ў цывілізаваную Еуропу. Сёньня ён у зоне арэ, сее, косіць і жне.

Як паведаміў жыхарам Беларусі загадчык Рэспубліканскага цэнтра радыяційнай медыцыны і экалогіі чалавека А. Скрабін, у мэтах аптымізацыі радыяційнага кантролю мяркуеца ўстанавіць замест допуску ў 500 бекерэліяў на кілаграм, які дзейнічае цяпер, нарматыву у 250 бекерэліяў. Сутнасць выказваньня туманная, але намер ясны: аптымізацыя па-беларуску, ці як раней гаварылі ў нас: «жджы Пятра — сирку наясіся», цяпер жа гэта гучыць яшчэ больш аптымістычна: у дзяржаўных сродках інфармацый лапшы для народу дастаткова.

Народ паслухмяна глытае гэтую лапшу, вушэй нават не пасыпвае мыць. І што на вельмі ўжо зразумела, у сваёй апантанасці і зоннай ачмурэласці ніяк не супакоўваецца. Пратэстую насуперак біблейскаму: загадана ж вам — супакойцеся.

Пратэстуе ў адразуненые ад прыміраных рытуальнымі ўрачыстасцямі і фанфарамі съвточных парадаў ветэранаў, што дабываюць на гэтым съвеце апошняя дзянькі. Гэтыя ўжо супакоіліся, а тыя, хто прайшоў праз зону, усё нечага дамагаюцца і патрабуюць. Яшчэ толькі прыступаючы да гэтай тэмы, я сумняваўся: ці варта звязваць Вялікую Айчынную войну і ваенных з Чарнобылем. Але вось што мяркуе і гаварыць пра гэта акадэмік А. Яблакаў: «Пад ціскам ваенных і атамнай індустрый ацэнку ўплыву радыяцый (як і разылк рыхыкі і захворваньняў) прынята аргументоўваць па дадзеных аб наступствах атамнай бамбардзіроўкі Хірасімы і Нагасакі. Гэтыя дадзеныя былі сфальсікованыя...»

Трагічным чынам гісторыя паўтарылася і з Чарнобыльскай катастрофай. Тут ужо не акупацыйныя (маюцца на ўзве не амерыканскія – *B. K.*), а ўласныя ўлады прымалі жудаснае рашэнне засакрэціць абставіны і наступствы катастрофы. І съядома сфальсіфіковалі медыцынскія запісы».

Афіцыйнае абылганье, хлусыя аб Чарнобылі — гэта справа ня толькі саюзу ваенных і атамнай індустрый, але ўдзел у гэтым сусветнай арганізацыі аховы здраўя, якую МАГАТЭ, абаліраючыся на пагадненіне паміж імі ад 1959 году, вымушае ўзгадняць з тым жа МАГАТЭ сваю пазіцыю. І дзе і як у атачэнні, татальнym панаваньні ў СМИ такога лобі захавацца і захаваць голас чалавеку.

З году ў год абвяшчаюць калектыўную галадоўку бытая ліквідатары, ня нашы, расейскія, нашыя не галадаюць*.

Дваццаць гадоў таму мы бачылі іх твары з экранаў тэлевізараў, поўныя жыцця і бадзёрасці, сапраўднай крыві, а ня белай. Угледзіцеся ж у іх твары сёньня. І патрабаваньні іх да тых, хто, лічы, падманам — атам жа мірны, не страшней за звычайны рэнтген зуба — паслаў і асудзіў на марудную, зацяжную і таму, крый, Божа, усіх пакутлівую съмерць. Але на гэтыя пакуты і съмерць сваю яны ня надта наракаюць — ёсьць усё ж нешта ў нас ад першабытнага чалавека, жывёлы яшчэ: безумоўнае падпарадкаваньне лёсу, злой чужой волі і сіле. І таму няма ў іх пратэсьце ні лютасці і ненавісці, агрэсіі, прэтэнзіі на нешта звыш-звыш. Яны прагнуть не прыстойнага нават жыцця — вартай чалавека на вачах блізкіх съмерці, таму што ведаюць прысуд. Але ім адмаўляюць нават у гэтым.

Такія сёньня, як нам усё жыццё ўбівалі ў галаву, два бакі аднаго медаля: медаля за бой, медаля за працу. Баюся, што сёньня гэта і ёсьць наша *terra incognita* для ўсяго цывілізаванага съвету — сапраўдны твар нашай улады, яе лік, яе мурло на дзяржаўна-адлітым ці адштампаваным медалі. *Terra incognita* нашага сёньня, падобна, і заўтра зоннага жыцця, нашай улады. Кошт нашай мудрасці і герайзму, заключаных пад калючы дрот.

На зыходзе другога тысячагоддзя Чарнобыль ня толькі агаліў, сарваў, зьдзёр разам са скурай сярэднявечнью азіяцкую парапанджу зьнешне дэмакратычна еўрапеізраванага твару нашай улады. Тоё ж самае ён прарабіў і з чалавекам. Агаліў, распрануў яго да неверагоднай у нашых абставінах шчырасці пачуццяў, інтынктаў, глыбінай хіжай яго сутнасці. Асабліва паказальнымі былі першыя

* Напісаў я гэта і засумняваўся. Ня можа такога быць, каб мы і тут ня вылучыліся. Рашыў удачлініць. Вылучыліся, ды як яшчэ. Нашыя галадоўкі і пратэсты з адметным нацыянальным прысмакам, адметным і выключным водарам і афарбоўкаю. У Калінкавічах напярэдадні 19-й гадавіны Чарнобыля пайшоў на галадоўку пяцідзесяцігадовы старшы лейтэнант запасу, інвалід другой групы Васіль Сільверст: Міністэрства аховы здароўя адмовілася прызнаць сувязь паміж яго захворваннем і інваліднасцю з ліквідтарскай дзейнасцю падчас чарнобыльскай аварыі. Праз месяц таго ж году галадоўку абавяў Сяргей Мурашка, якога за спачуваньне пацярпелым ад аварыі на АЭС — ўдзел у акцыі «Чарнобыльскі шлях» — выключылі з Жодзінскага палітэхнікуму. У знак салідарнасці з ім пайшлі на галадоўку Алеся Вінаградаў і Яўген Ваўкавец — актыўісты незарэгістраванага руху «Малады фронт».

дні пасыя катастрофы. Яны далі адчуць і зразумець глыбіню нашага духоўнага, маральнага падзення, назапашанага за гады прагрэсу ў чалавеку прыроднага эгаізму хцівасыці і глупства: людзі, што ў той ці іншай ступені хапанулі радыяцыі, імгненна сталі ізгоямі, падобна ленінскім ракам.

Ці не адсюль, як любіў паўтараць адзін з нашых апошніх правадыроў, бярэ пачатак выслоўе «процесс пошел». Сапраўды, пайшоў. Тыгр скочыў, уцягнуў у сваю арбіту насельніцтва адной шостай часткі сушы. Расслаіў, распластаваў яго па маёмыснаму прынцыпу, этнографічнаму, па наяўнасці ці адсутнасці сумленьня, вартасыці, сораму і прыстойнасці. Але гэта іншая тэма, і ў свой час яе дасылдаваў украінскі пісьменнік Юры Шчарбак. Зараз жа гаворка пра іншае, аб тым, што сакрыта за ключым дротам.

Зона сёньня — гэта пратэст і выклік тэхнагенным цывілізацыям. Гэта даведзеная да абсурда бессэнсоўнасць рэальнасці нашага спажывецкага быцця, пазбаўленага духоўнасці, культуры і, падобна, інтэлекту. Выкрышталізаваная ў гэтай рэальнасці абсурду фантасмагорыя ў д'ябалскім спалучэнні сэнсу і поўнай бессэнсоўнасці, бессталачы нашай зямной жыткі, непасыцігальная і не заўсёды відавочная, нібыта загадкавая ўсымешка, што блукае на вуснах той жа Моны Лізы, немаўляці, а мо яшчэ і нават эмбрыёну, зародка жыцця, якое знаходзіцца ні то ў далёкім мінулым, ні то ў бязъежным будучым.

Але там, за ключым дротам, сёньня нараджаецца і штосьці невядомае нам, новае. Добрае, злое? Каб гэта ведаць наперад. Я бачыў толькі малыя паасткі яго. На Прыпяці, пад самым корпусам чацвёртага блоку АЭС — рыбацкую лодку і рыбака, што закідаў сетку ў атамную воду. Мо гэта быў сам апостол Пётр. А мо затрымаліся там, помніце, рыбачкі, што ехалі рыбаліць адразу пасыя выбуху на АЭС. А хутчэй за ўсё прадпрымальны ўкраінскія ці беларускія мужычкі — палешучкі, вельмі вынаходлівыя і хітрыя: рашылі, што тут, у самых сэрцы пекла, пад самым вялікім пякельным катлом съвету, гэтага яшчэ съвету, ім не пагражае нават самы пільны рыбнагляд. А тое, што там нешта ё..., дык у нас гэта кожны дзень нешта....

А яшчэ, нелегальная перайшоўшы беларуска-украінскую граніцу, на саменъкім памежжы, я бачыў помнік лётчыку, Герою Савецкага Саюзу, які разам са сваім эkipажам увайшоў у гэтую зямлю, і лётчыкам, безумоўна, быў наканаваны рай. А трапілі яны ў пекла. Пекла пасыя съмерці за гэтую зямлю — узнагарода за подзвіг, за начны паветраны таран у час вайны з фашизмам.

Сёньня, даруйце, я ня помніо іх прозвішчаў. Мне здалося блузнерствам рабіць каля съмерці і подзвігу нейкія запісы: стаяў толькі моўкі, схіліўшы галаву. Нешта вельмі шчымлівае было ў гэтым самотным помніку сярод лесу і ўбаку ад вялікіх дарог, патаемна і, бяз дурняў, сімвалічна. Нібыта яны жывымі і толькі-толькі пад ценъканыне сініц увайшлі ў камень і не пажадалі ж з яго выходзіць.

Бачыў сумныя хаты, якіх адцураліся людзі, не ўзялі з сабой у бежанства. Школы з асьлеплымі бітымі вонкнамі, што сканалі ад журбы па настаўніках і вучнях, складзіраваныя ў тых школах, вырабленыя для съмяротнай вясны 1986 году шпакоўні, нібы нявыкарыстаныя труны. Бачыў бібліятэкі з грудамі сырых, сапрэльных, са згубленымі ўжо літарамі кніжак Адамовіча, Брыля, Быкава. Съмецця, макулатуры былога некалі жыцця, краіны, цывілізацыі і культуры.

Заходзіў у пустыя і гнілія ад вільгаці і павуцінная хаты з рассыпаным па падлозе ад кута да кута жытам, што нібы праветрываляса перад сябой: да съмерці рыхтуйся, а жыта сей. І хаты мне растлумачылі, што гэта насенне зусім не для палеткаў — гэта сквапнасць і хцівасць прышлых рабаўнікоў. Сквапнасць і хцівасць, што ўзыходзіць і расце не на ніве, а толькі ў чалавеку, яго пародзе. Таму і жыта гэта вечнае, хаты яму ніколі не рунець і не красаваць на сялянскім полі. Яно мёртвае. І ў гэтым яго сіла, бо той, хто, не баючыся граху, рассыпаў па

хаце гэта жыта, ніколі ні аб чым ня дбаў і ня думаў сеяць – шукаў у мяхах з сялянскім жытам гроши, золата, каштоўнасці і гарэлку.

Вось такім якраз сейбітамі і кішыць сёньня зона, як падаль лічынкамі мух. Але разам з гэтым смуродным і бачным здалёку, зона сёньня да крайчыка перапоўненая і схаваным ад нашага вока, патаемным чалавеку сэнсам яе глыбінага самастойнага жыцьця, што не даецца чужому воку, не давярае больш яму, чалавеку. І гэтае зоннае таемнае жыцьцё там па сваёй энергетыцы і напоўненасці не саступае жыцьцю мацерыковаму, бо нам, здаецца, вольным, цяжка меркаваць нават, дзе мы знаходзімся ў туу ці іншую хвіліну, дзе, у якой зоне блукае душа, куды яна ўцякае адпачыць, калі мы забываємся кароткім зямнымі ці ўжо вечымі сном. Падчас гэтага нашага забыцьця якраз і абуджаецца зона. Цені забытых наших продкаў падымаюцца з магілаў. Жывыя, неўзіміранныя яшчэ травой забыцьця, тайна прадзіраюцца да іх праз калючы дрот. Пазбаўляюцца дзённага здрэнцьвенія партызаны. Нашы бацькі і дзеды — спрадвечныя партызаны і ў вайну, і ў час міру — былыя жыхары тутэйшых месцаў, якія сталі бежанцамі і перасяленцамі, але так і не прыжыліся на чужой, хаця і чыстай зямлі, і як багамольцы, як ўрэі Майсея ляснымі партызанскімі сцежкамі пацягнуліся па съмерць у родны свой кут. Але яшчэ пакуль жывыя і ў зоне аказваюць сябе толькі ўначы, калі шаты партызанскіх хвояў, месяц і зоркі захоўваюць іх ад чужога вока і дзяржайной ласкі, па-за каторай яны зноў могуць пераўтварыцца ў бежанцаў. І таму толькі пад покривам цемры яны пачынаюць араць свае соткі, садзіць бульбу, сеяць жыта.

Ноччу, пры съятле месяца і звязыні зорак выходзяць на дарогу і тыя ж рабаўнікі і зонныя марадзёры, што жыруюць на съмерці зямлі, збываюць прыватнікамі і нават дзяржайным установам съметнікавую радыектыўную маёмасць зоны, экспартуюць з зоны будматэрыйялы, метал і трубы. Вылазяць са сваіх нораў бамжы і бамжыхі, якіх верне ад нашага цывілізаванага грамадства.

А апоўначы падымаюцца лось і ласіха, прыгавораныя зонай да небыцьця. Ласіха па адзін бок калючага дроту, лось — па другі, бягуць па зоне, шукаючы выйсьця з яе, гнаныя прагай працягвацца. І зусіх куткоў самага вялікага радыектыўнага съметніку Еўропы гучыць шлягерная музыка і задаволены жаночы віск і рогат, стогн і плач. То весяляцца нашыя і замежныя аматары экстрэмальнага турызму і сексу. То стогне і плача душа загубленай съветам нашай Прывіатніцы, забітых Чарнобылем жыцьцяў, што супакоіліся на пакінутых без прыглядзу кладах, стогн і плач съятой беларускай і украінскай зямлі, што некалі паставілі съвету царкоўныя съвечкі, а сёньня, адліўшыся ў съвечку планетарную, стала тут як папярэджаныне планете.

І ці не яна, ці ня гэтае планетарная съвечка вызваліла з небыцьця, з таго съвету, як съведчаць нашыя продкі і паданьні, каменны крыж, што некалі плыў супраць вады ад маці славянскіх гарадоў Кіева па Дняпры і Прывіатніцы, мінаючы Чарнобыль, да старажытнага Турава. Да Кірылы Тураўскага, ад якога, калі верыць сёньняшнім дасьледаваньням і гіпотэзам вучоных, і пайшло нашае з вамі першае напісаное слова — «Слово о полку Игоревым».

І прыплыў з Кіева супраць плыні Прывіатніцы каменны крыж. І спыніўся калія стольнага горада Турава-Пінскага княства. А потым на стагоддзі і стагоддзі схаваўся ад вока людскога. Пайшоў у зямлю, як і само нашае белае слова, але апошнім часам ужо ў нашыя дні старажытны крыж пачаў абвяшчаць сябе. Пачаў выбівацца, праастаць з зямлі. І шмат іншых каменных крыжоў, што як вехі нашай гісторыі былі схаваны ў зямлю, пачалі праастаць у краях у той ці іншай ступені мечаных мірным атамам. І сёньня ўзыходзяць і праастаюць на Беларусі ня толькі адны крыжы, але і старажытныя камяні з абрывамі слова. І што цікава, як гаворыць съведкі, гэтыя крыжы не падпускаюць і блізка да сябе нячыстых людзей, не даюць да сябе дакранацца юдавым пацалункам. Узыходзіць, узыходзіць нешта над нашым старажытным прыпіцка-чарнобыльскім Палесьсем. Схаваная стагоддзямі сіла аказвае сябе, змагаецца з насланьнём чалавека і нябёсай.